

HASAN HİLMÎ DİVANI'NDA MUHABBET KAVRAMI¹

Hasan EKİCİ²

Geliş: 24.07.2018 / Kabul: 05.04.2019

DOI: 10.29029/busbed.447396

Öz

Tasavvuf terminolojisinde üzerinde durulan konulardan biri de muhabbet kavramıdır. İslam ârifleri sevginin en ileri derecesi olan aşk kelimesinin karşılığı olarak muhabbet kavramını tercih etmişlerdir. Sûfilere göre evrenin ve insanın yaratılışının kaynağında muhabbet vardır. Tasavvuf neşvesiyle eserler kaleme alan birçok âlim ve mutasavvıf, bu gerçeklikten hareketle muhabbet kavramı üzerine görüş bildirmişlerdir. XIX. yüzyıl dinî-tasavvufî Türk edebiyatı şairlerinden Hasan Hilmî de na'ılardan oluşan divanında muhabbet kavramını 320 defa kullanmıştır. Bu eserde tasavvufî terimler, tasavvufta ait mecâzlar sıkça kullanılmıştır. Şair, eserinde tasavvufun dört kapısı olan, şerî'at, tarikat, hakikat ve ma'rifeti dile getirirken muhabbet kavramından istifâde etmiştir. Hasan Hilmî içinde yanan ilahî aşkı ve peygamber sevgisini muhabbet kavramı ile dile getirirken birtakım tasavvufî sembollerden ve çağrışımlardan yararlanmışır. Tasavvufî düşüncenin merkezinde olan muhabbet kavramı Hasan Hilmî'de daha çok benzetme yoluyla anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Şair, muhabbet ile ilgili düşüncelerini beyitlerinde gerek tanımlamalar gerekse tamlamalarla dile getirmiştir. Bu bağlamda çalışmamızda beyitlerden hareketle Hasan Hilmî'nin muhabbet kavramına bakma biçimleri başlıklar hâlinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hasan Hilmî, divan, tasavvuf, muhabbet, aşk.

1 Bu makale, "Hasan Hilmî Edirnevî Divanı (İnceleme-Metin)" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2 Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hasanekici0202@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2004-1371>.

THE CONCEPT OF LOVING IN HASAN HILMI'S DIVAN

Abstract

One of the topics discussed in sufism terminology is the concept of loving. Islamic gnostic people preferred the concept of loving as the counterpart of the most advanced level of love, the love word. According to sufis, there is love in the source of the universe and man's creation. Many scholars and sufi scholars who written up works with the mien of sufism have expressed opinions on the concept of loving from this reality. Hasan Hilmi, one of the religious-sufi Turkish literature poets in 19th century, has used the concept of loving in 320 times in his divan, which consists of naat. In this work, sufistic terms and metaphors belonging to Sufism are frequently used. Both the poet, in his work, has mentioned the sharia, sect, truth and ingenuity which are the four doors of sufism, and he has benefited from the concept of conversation. Hasan Hilmi benefited from some sufistic symbols and associations while expressing the divine burning love inside himself and prophet love with the concept of conversation. The concept of conversation, which is at the center of the sufistic thought, has been tried to be given the meaning in Hasan Hilmi by analogy mostly. The poet expressed his thoughts about the loving in his couplets both descriptions as well as noun phrases. In our work, in this context, the ways in which Hasan Hilmi looks at the concept of loving with reference to the couplets will be discussed in titles.

Keywords: Hasan Hilmi, divan, sufism, loving, divine love.

Giriş

Eser bâd-ı muhabbetdir bu aşk şehrinde her âbâd
Marazlı gönlüme dermân bu aşk mı yâ Resûla'llâh
(Hasan Hilmi)

Muhabbet, dinî-tasavvufî edebiyatta sıkça kullanılmış kavramlardan biridir. Bu kavram sözlüklerde mahabbet şeklinde sevgi, kalbî alaka, aşk gibi anlamlara gelmektedir (Devellioğlu, 1997: 563). Aşkın metafiziğine dair görüş ileri süren mutasavvıflar, aşk/muhabbet kelimesini sevginin en ifrat, en ileri derecesi olarak ifâde etmişlerdir (Erol, 2011: 171). Muhabbet kelimesi, genel olarak bir insanın başka bir insana ya da kimi zaman bir hayvanın bir hayvana karşı hissettiği duygu olarak da tanımlanmıştır (Pürcevadi, 1998: 305). Tasavvufta ilahî aşk anlamında kullanılan muhabbet, Allah'ın kulunu, kulun Allah'ı sevmesi olarak tanımlanır. Allah'ın kulunu sevmesi kulunun onu sevmesinden öncedir (Uludağ, 2005: 232). Muhabbet, insanın yaratılışındaki güzellik ve varlığın esasını oluşturur. Allah sev-

gisi insanda yaratılıştan itibaren vardır. Bu anlayışın idrakinde olan sâlikler, maddeden manaya, cisimden ruha yönelirler. Fânîliğin bâkî alana doğru evrilmesiyle ilahî aşk (muhabbetullâh) başlar (Pala, 1989: 51).

Tasavvufta muhabbet, mestane bir kalbin bitmeyen meyli olarak telakkî edilir. Bu meyil üç şekilde tezahür eder. Birinci makamda hizmet etme merhalesi vardır. İkinci makam, güzel hâllerle donanmış olarak şevk içindeki kalplerde belirir. Üçüncü makam ise saf ruhlarda ve sırlarda belirir. Bu da âriflerin makamıdır (Acibe, 2015: 33). Sevgi makamı olarak adlandırılan muhabbet kavramının başka adlarla kaynaklarda kullanıldığı görülmektedir. Bu adların ilki “*el-Hubb*”dur. Bunun saflığı kalbe nüfuz eder. İkincisi “*el-Vedd*”dir. Allah’ın “*Vedûd*” ismi bundan türer. Üçüncüsü “*el-Işk*”dır. Aşk, sevgide ifrat ve aşırılıktır. Dördüncüsü “*el-Hevâ*”dır. Bu ad, iradenin tamamıyla sevgilinin iradesine bağlanmasıdır (İbn Arabî, 2009: 81-82). Tasavvuf tarihinde muhabbet kavramı ile ilgili çeşitli yorum ve açıklamalar yapılmıştır. Muhabbet bahsi tarihî süreçte tasavvufun ana temalarından biri hâline gelmiştir. Tasavvufun tarihî gelişimine bakıldığında konu ile ilgili müstakil eserler yazıldığı görülmektedir. Bu eserlerden biri Ebû Tâlib el-Mekkî’nin kaleme aldığı *Kûtu’l-Kulûb* adlı eseridir. Ebû Tâlib el-Mekkî, sevginin/muhabbetin oluşum safhaları için tabiat, cinsiyet, fayda, sıfat, arzu, merhamet ve bu sevgiyle Allah’a yakın olma gibi yedi husustan bahsetmektedir (Çubukcu, 2011: 87). Ayrıca İbn-i Arabî’nin *Fütuhât-ı Mekkiyye*’si, Davud el-Kayseri’nin *Risale*’si muhabbet kavramını ele alan önemli eserlerdir (Küçük, 2015: 64). Bu eserler dışında Gazâlî’nin muhabbet kavramına dair, kendine özgü tasavvuf düşüncesi sistematığı içerisinde yapmış olduğu orijinal yaklaşımlar dikkate değerdir. İslam tasavvufunda aşk kavramını ilk kez ciddi bir biçimde inceleyen Ahmed Gazalî’dir (Kaplan, 2016: 12). Gazâlî, *El-Muhabbe ve ’ş-Şevk ve ’l-Üns ve ’r-Rıza* adlı kitabında muhabbetin bazı sebep ve kısımlarından bahsetmiştir: Birinci sebep, insan ilk önce kendini sever. İnsanın kendisini sevmesinin manası, fitrî olarak varlığını devam ettirmek istemesidir. İkinci sebep, kendini seven insanın kendine iyilik yapana sevmesidir. Burada ihsan kavramı muhabbetin sebebi olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü sebep, insanın karşılıksız ve menfaatsiz sevmesidir. İnsan burada Allah’ın zâtını sever. Devamlı olduğuna güvenilen gerçek sevgi budur. Dördüncü sebep, güzelliğin manasını idrak etmektir. Beşinci sebep, seven ve sevilen arasındaki gizli münasebettir. Gazâlî’ye göre, bu beş sebep, bir arada ve aynı anda bulunursa muhabbetin kuvveti ortaya çıkar (Gazalî, 2017: 21-31).

Tasavvufî metinlere bakıldığında şairlerin duygu, düşünce ve hayallerini ifâde etmeye çalışırken dilin imkânlarından ve söz sanatlarından faydalandığı görülmüştür. Tasavvufî aşk/muhabbet dile getirilirken birtakım mecâzlardan, benzetmelerden ve sembollerden istifâde edilmiştir. Muhabbet kavramını ele alan şairlerden biri de dinî-tasavvufî Türk edebiyatının XIX. yüzyıldaki temsilcilerinden olan Hasan

Hilmî'dir. Şair, na't nazım türünde kaleme aldığı *Divanı*'nda tasavvufî bir terim olan muhabbet kavramını, değişik kavramlarla bağdaştırarak güçlü ve zengin çağrışımlar oluşturmaya çalışmıştır.

İki kısımdan oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde Hasan Hilmî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eseri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci kısımda Hasan Hilmî divanında geçen muhabbet kavramı ile ilgili tanımlamalara ve benzetmelere yer verilmiştir.³

1. Hasan Hilmî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eseri

Hasan Hilmî'nin hayatı ile ilgili biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Hasan Hilmî'nin hayatı ile ilgili bilgiler elimizde bulunan ve çalışmamıza konu olan *Divanı*'nından hareketle verilecektir. Şairin hayatı hakkındaki tek bilgi, *Divanı*'nın sonuna eklediği manzum 27 beyitlik biyografisidir. II. Abdülhamid dönemi şairlerinden olan Hasan Hilmî, Edirne Hasköy ilçesinin Salman köyünde dünyaya gelmiştir. Babası onu tahsil için İstanbul'a göndermiştir. Babası Hasan Hilmî'yi İstanbul'a gönderdiğinde H. 1286/M. 1869-1870 yılında on beş yaşında olduğunu ifade etmektedir. Bu bilgiye göre Hasan Hilmî'nin 1854/1855 tarihinde doğduğu söylenilebilir. İstanbul'un Fâtih semtinde 18 yıl tasavvufî eğitim alan Hasan Hilmî daha sonra Eyüp semtine yerleşmiştir. Şair, eserinde Celaleddîn ve Gülizâr adındaki çocuklarını küçük yaşta kaybettiğini dile getirmektedir. Kızı Gülizâr, H. 1314/M. 1896 yılında vefat etmiştir. Hasan Hilmî'nin bu tarihten sonra vefat ettiği söylenebilir.

Hasan Hilmî yazdığı şiirlerde sıkça aruz hataları yapmıştır. Bu durum şairin şiir tekniği yönünden zayıf olduğunu göstermektedir. Sanat endişesi taşımayan şair, "yâ Resûla'llâh" redifli şiirlerinin neredeyse tamamını tasavvufî bir edâyla ve daha çok öğüt verme tarzında yazmıştır. İlahî aşk âteşiyle yanan Hasan Hilmî, na't türünde yazdığı *Divanı*'nda Hz. Muhammed sevgisini dile getirmeye çalışmıştır. Nakşibendî tarikatına mensup olan şair, tasavvufta ulaşılabilecek makamları na't nazım türüyle izah etmeye çalışmıştır.

Hasan Hilmî'nin bilinen tek eseri *Divanı*'dır. Müellif hattıyla yazılan bu eser Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz 1908 numaralı arşivde bulunmaktadır. Na't türünde yazılan bu eserde 343 şiir bulunmaktadır.⁴

3 Hasan Hilmî *Divanı*'ndan yapılan alıntılar yüksek lisans tezimizden (Ekici, 2010) yapılmış, beyit numaraları ayrıç içinde verilmiştir.

4 Hasan Hilmî ve *Divanı*'ı hakkında daha ayrıntılı bilgiler için bk. Hasan Ekici (2010). Hasan Hilmî Edirnevî Divanı (İnceleme-Metin). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Diğer çalışma ise Fatma Sazlık tarafından yapılmış bir yüksek lisans tezidir: bk. Fatma Sazlık (2010). Hasan Hilmî Hayatı, Edebî Kişiliği Divanı ve Divanı'nın İncelenmesi.

2. Hasan Hilmî Divanı'nda Muhabbet Kavramı

Muhabbet kavramı Hasan Hilmî *Divanı*'nda 320 kez kullanılmıştır. Hasan Hilmî, muhabbet kavramı ile duygu ve düşüncelerini dile getirirken mecâzla ilgili sanatlardan teşbîhten (benzetme) istifâde etmiştir. Tasavvufî düşüncenin merkezinde yer alan muhabbet kavramını değişik kavramlarla bağdaştıran şair, beyitlerde zengin çağrışımlar oluşturmaya çalışmıştır. Hasan Hilmî, muhabbet kavramı ile ilgili düşüncelerini hem tanımlama hem de tamlama yoluyla benzetmeler yaparak dile getirmiştir.

2.1. Tanımlama Yoluyla Yapılan Benzetmeler

2.1.1. Âb-ı Hayat

Âb-ı hayat çeşmesi içene ebedî hayat veren sudur. Tasavvufta, aşk ve muhabbet çeşmesi nurun tecellisi ve ilahî tecelliler anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005: 50). Hızır ve İlyas âb-ı hayattan içerek ölümsüzlüğe ulaşmışlardır. Muhabbet, insana ebedî hayat bahşeden bir çeşmedir. Hızır'a benzetilen gönül ancak muhabbet çeşmesinden sonsuzluk suyu içerek ölümsüzleşir.

Muhabbet çeşme-i âb-ı hayâtdır yâ Resûla'llâh

Gönül Hızır içüp andan sebâtdır yâ Resûla'llâh (210/1)

2.1.2. Allah Kapısının Müjdesi/Rahmet Kapısı

Muhabbet, Hakk'ın rahmet kapısından gelen bir müjdedir. Hakk'tan müjde olarak gelen bu hediye ruhlar için de manevî bir gıdadır.

Muhabbet müjde-i bâb-ı hüdâdır yâ Resûla'llâh

Hediye rûhuma Hakk'dan gıdâdır yâ Resûla'llâh (157/1)

Rahmet kapısı olan muhabbet, âşıklar için cennet bahçesidir. Ebû Cehil'i helâk eden Hz. Muhammed'in muhabbetindeki yüceliktir.

Muhabbet bâb-ı rahmetdir açıldı ravza-i cennet

Ebû Cehl'i helâk itdi kemâlin yâ Resûla'llâh (339/2)

2.1.3. Anahtar

Muhabbet, cennet kapılarını açan bir anahtar olarak tanımlanmıştır. O anahtarı elde etmeyi başaran sâlikler, hedeflerine muhabbet vasıtasıyla kavuşurlar. Bu dünyanın cennet bahçesi gönül ehli olanlar için Peygamber eşiği Medîne'dir. Sonsuz cennetin anahtarı ise muhabbettir.

Muhabbet miftâh-ı cennet açarsam yâ Resûla'llâh
Medînen ravza-i cennet girersem yâ Resûla'llâh (326/1)

2.1.4. Cennet Kokusu

Muhabbet, cennetteki güzel bir koku olarak tanımlanmıştır. Hz. Muhammed'in sözü cennette bulunduğu inanılan Kevser suyudur, yüzü ise âşıklara cennettir. Muhabbet ise cennetin misk kokusu gibidir.

Muhabbet misk-i cennetdir latîfdir yâ Resûla'llâh
Yüzün cennet sözün Kevser şerîfdir yâ Resûla'llâh (333/1)

2.1.5. Cevher

Cevher, nefis-i rahmanî, ilahî hakikatler anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2014: 100). Muhabbet, ilahî hakikatlerin esas olan ilimlerin cevherdir. İlahî aşk yolcusu olan âşıklar, hakikat ilmini hilm (yumuşak başlılık, şiddete tahammül) yoluyla elde eder.

Muhabbet mâye-i cevher-i 'ilmdir yâ Resûla'llâh
Muhabbet 'âşika ihsân-ı hilmidir yâ Resûla'llâh (255/1)

2.1.6. Derya

Deniz, Hakk'ın sonsuz olan sıfat ve zât makamını simgeler. Vahdet (birlik) ummân, kesret (çokluk) bunun dalgalarıdır (Uludağ, 2005: 64). Şair, muhabbeti ma'rifet denizi olarak telakkî etmektedir. Bu vahdet denizinin sahili ve derinliği yoktur. Bu nedenle muhabbet denizine yeni âşinâ olmuş bir dalgıç (sâlik) da bu denize girdiğinde türlü cevherlere, ilahî varidatlara (kazanç, kâr) sahip olabilir.

Muhabbet 'Adn-ı deryâdır Hasan Hilmî cedîd dalgıç
Çıkardı dürlü cevherler bahirde yâ Resûla'llâh (248/3)

Muhabbet, âşıklar tarafından doğruluğu tasdik edilmiş sonsuz bir okyanustur. Hz. Muhammed'in cemâli ise bu okyanusun cevheridir.

Muhabbet bahr-i bî-pâyân musaddak yâ Resûla'llâh
Cemâlin cevheri anda muhakkak yâ Resûla'llâh (330/1)

2.1.7. Gül

Gül, tasavvufta gönülde meydana gelen bilgi anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2014: 181). Hasan Hilmî muhabbet kavramını kudret bahçesinde açılmış bir gonca

gül olarak tanımlamaktadır. Tasavvufta gülün açılmamış hâli olan gonca vahdet (birlik)'i temsil etmektedir. Gül, na'atlarda Hz. Muhammed'in simgesi olarak kullanılmıştır Hz. Muhammed güzelliğiyle, kokusuyla, güzel ahlâkıyla gül bahçesinin en güzel gülü olarak tasavvur edilir.

Muhabbet gonca bir güldür dikilmiş yâ Resûla'llâh

Muhabbet bâğçe-i kudret açılmış yâ Resûla'llâh (327/1)

2.1.8. Hz. Hızır, Hz. İlyas

Hızır, sonsuzluk suyunu içip ölümsüzlüğe kavuşan kişidir. Peygamber veya velî olduğu hususunda rivayetler vardır. Hızır'ın İlyas peygambere verilmiş bir lakap olduğunu söyleyenler de vardır (Pala, 1989: 225). Tasavvufta İlyas; kabz (daralma) hâlinin, Hızır ise bast (rahatlama) hâlinin göstergesidir (Kâşânî, 2015: 79). Hızır ve İlyas olarak tanımlanan muhabbet, insanlara huzur ve hayat verir. Hızır ve İlyas'ı inkâr etmek doğru bir yaklaşım değildir. Bunu inkâr edenler ise ölü kimseler gibidir.

Muhabbet Hızır İlyâs'dır hayâtdır yâ Resûla'llâh

Nebîler münkîri müftî memâtdır yâ Resûla'llâh (332/1)

2.1.9. Işık/Nur

Muhabbetin bir gönle yerleşmesi o gönlün ilahî tecellilerle donandığı anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2014: 376). İlahî tecelliler, sâlikin nefsini terbiye eder, temizler. Bu nedenle muhabbet, âşıkların gönlünü aydınlatan bir ışık olarak tanımlanır. Bunun aksi sözler ise riyâdır.

Muhabbet hâne-i kalbde ziyâdır yâ Resûla'llâh

Ma'âza'llâh muhâlif söz riyâdır yâ Resûla'llâh (195/1)

Sûfîler, nur ile kalpten âleme ulaşan her türlü vâridi kast ederler (Kâşânî, 2015: 563). İçerisinde muhabbetin yer aldığı gönül nur üstüne nurdur. Böylece bütün âlemi nura gark eder.

Hasan Hilmî **muhabbet nûr** gönül nûrun 'alâ nûrdur

Cihânı nûra ğark eyler zibâca yâ Resûla'llâh (230/3)

2.1.10. İhlâs

Tasavvufta ihlâs, kalbi keder veren şeyden kurtarmak, sadakat-ı kâmile ile kulluk gibi anlamlara gelmektedir. Kulun amellerini kendisinin veya başkasının görmesi arzusundan uzak yaşaması ihlâstır (Baltacı, 2011: 88). İnananlar için gerçek dost muhab-

bet beslenecek tek varlık hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah'tır. Şair, İhlâs sûresinden iktibâs yoluyla muhabbet kavramı arasında anlam ilişkisi kurmaya çalışmıştır.

Muhabbet Kul hüve'llâhu ahaddır yâ Resûla'llâh

Enîsim hem celîsim *Allâhu's-sameddir* yâ Resûla'llâh⁵ (276/1)

İnananlar için ulaşılmaması gereken nokta riyâ ve gösterişten uzak olan ihlâstır. Gönül bağında ihlâs tohumu muhabbet sayesinde meyve verir. Sâlikler, içlerindeki muhabbet tohumunun yeşermesi ve büyümesiyle ilahî tecellilere nâil olur.

Muhabbet tohm-ı ihlâsdır ekilmiş yâ Resûla'llâh

Gönül bâğında ol meyve yetişmiş yâ Resûla'llâh (229/1)

2.1.11. Kadeh

Tasavvufta kadeh, manevî hâl, cezbe, ruhî zevk, şevk ve vecd gibi anlamlara gelmektedir (Cebecioğlu, 2014: 260). Hasan Hilmî, muhabbet kavramını her zaman gönülde bulunan bir kadeh olarak tanımlamaktadır. Bu kadehle aşk şarabı içilir. Hz. Muhammed'in mübarek yüzü inananlar için Kevser şarabı gibidir. Bunu fark etmek için gönlün muhabbetle dolu olması gerekir. Kadeh, sâlikin kalbi/gönlü olarak tasavvur edilmiştir.

Cemâlin şübhesiz Kevser şarâbdır yâ Resûla'llâh

Muhabbet dem-be-dem dilde kadehdir yâ Resûla'llâh (170/1)

2.1.12. Kütüphane

Kitap, tasavvufta Allah'ın yarattığı cümle varlıklar anlamındadır (Cebecioğlu, 2014: 290). Kütüphane ise cümle yaratıkların toplandığı mekândır. Bu mekânda ders veren, yol gösteren insan-ı kâmilidir. Sâlikler için ilim öğrenmekten maksat, muhabbete vâsıl olmaktır. Muhabbet sonsuz bir kütüphane olarak tanımlanmaktadır.

Nihâyetsiz **kütübhâne** Hasan Hilmî **muhabbetdir**

Bana ta'îm-i ders eyle girersem yâ Resûla'llâh (254/3)

2.1.13. Melek

Ledün ilmi ancak Allah'tan ilham gören mürşidin feyzi ile bilinebilir. Hz. Muhammed ise ilm-i ledün sultanı olarak tavsif edilir (Pala, 1989: 312). Şair, muhabbet kavramını Allah'ın sırlarına vakıf, manevî bilgilerle donanmış bir melek olarak tanımlanmıştır. Ledün ilmi gönüllere huzur verir.

Muhabbet bir melekdir kim ledünnî 'ilmine me'mûr

Menâfi' ilmidir kalbde okursa yâ Resûla'llâh (211/2)

5 Beytin ikinci mısrasında vezin bozuktur.

2.1.14. Meyve

Tasavvufî eserlerde mürşidin ve rehberin lüzumu anlatılırken meyve sembolünün sıkça kullanıldığı görülmektedir (Tosun, 2004: 291). Hasan Hilmî, tasavvufî düşüncelerini muhataplarına aktarmak için meyve sembolünden faydalanmıştır. Âşıklar, nimeti bol olan cenneti dahi Hz. Muhammed'e benzetmekten çekinirler. Onlar için kudret meyvesi muhabbettir. Kudret meyvesinin kaynağı ise Hz. Muhammed'dir.

Na'îmi cennete teşbîh ki hâşâ eylemem zâtın

Muhabbet meyve-i kudret ki sensin yâ Resûla'llâh (42/2)

2.1.15. Mirâc Gecesi

Miraç gecesinde Hz. Muhammed ile Allah arasındaki mesafe *kâb-ı kavseyn* (iki kaş/yay arası) kadardır. Hz. Muhammed miraç gecesinde Hakk'a nasıl yaklaştıysa âşıklar da muhabbet vasıtasıyla ruhen Allah'a ulaşmaya çalışırlar. Şair, miraç gecesine telmîhte bulunmuş ve âyet iktibâsıyla düşüncesini kuvvetlendirmeye çalışmıştır.

Muhabbet leyle-i mi'râc celâlî yâ Resûla'llâh

İrişdin *kâb-ı kavseyne* kemâlî yâ Resûla'llâh (222/1)

2.1.16. Muharrem Ayı

Muhabbet, muharrem ayının başlangıcı olarak tanımlanmıştır. Bu ayda Hz. Hüseyin ve arkadaşlarının başına gelen elim olay İslam dünyasınca mâtem olarak anılır.

Muhabbet mebde-i mâh-ı muharrem yâ Resûla'llâh

Yazılmış sırrıma mâtem mükerrerem yâ Resûla'llâh (268/1)

2.1.17. Mübarek Süt

Tasavvuf edebiyatında su, süt, bal şerbeti ve şarap farklı derecelerdeki ilim, ma'rifet, aşk ve sarhoşluğun simgeleri diye kullanılır (Uludağ, 2010: 269). Şerî'at insanlar için Hakk'ın gönderdiği emirlerdir. Muhabbet ise şerî'atın özüdür.

Muhabbet bir mübârek süddür yâ Resûla'llâh⁶

Şerî'at bir inek Hakk'a cömerddir yâ Resûla'llâh (145/1)

6 Bu beytin ilk mısrasında vezin bozuktur.

2.1.18. Sağlam İp

Muhabbet, âşıklar için sarılması gereken sağlam bir ip olarak tanımlanmaktadır. Hz. Muhammed'in omzundaki nübüvvet mührü ise kalple sezilen ve gözle görülen bir ilimdir. Hz. Muhammed'in bu sağlam iple hakka'l-yakîn mertebesine ulaştığı dile getirilmektedir.

Muhabbet âşika hable'l-mefîndir yâ Resûlallâh

Nübüvvet hâtemi hakka'l-yakîndir yâ Resûlallâh (316/1)

2.1.19. Sidre-i Rûh

Kelime anlamı olarak Sidre, Arabistan kirazı demektir. Kur'an'da iki yerde geçen bu kavram, tefsirlerde Arş'ın sağ tarafında bulunan ilahî bir ağaç olarak adlandırılır. Gökyüzüne yükselenlerin çıkacağı en yüksek mertebedir. Hz. Muhammed miraç gecesinde Cebrâil'i burada görmüştür. Sidre'den ötesi Allah'ın zât âlemidir (Pala, 1989: 440). Sâlikler için muhabbet ruhun Sidre'sidir. Bu makama erişen Hz. Muhammed'in yüceliği, âşıklar için varılması gereken bir menzil olarak telakkî edilir.

Muhabbet Sidre-i rûh'dur Medînen âşika menzîl

Hasan Hilmî nüzûl itse gerekdir yâ Resûlallâh (203/3)

2.1.20. Tûr-ı Sînâ

Tûr-ı Sina, Hz. Mûsâ'nın Allah'la konuştuğu dağın adıdır. Hz. Allah, nefis yönünden Hz. Mûsâ ile konuşmuştur. Dağ bu konuşma esnasında sarsılıp un ufak olmuştu. Hz. Mûsâ da ilahî tecelli karşısında dayanamamış bayılmıştı. Bu olay tasavvufta Hz. Mûsâ'nın nefsinin helâk etmesi olarak yorumlanmaktadır (Cebecioğlu, 2014: 498). Muhabbet ehli olanlar, Hz. Mûsâ'nın Tur dağında Hakk'ın cemâlini görmeyi dilemesi gibi arzu ederler. Sâlikler, Hz. Mûsâ gibi nefsinin helâk edip fenâfillah makamına erişmek isterler.

Muhabbet Tûr-ı Sînâ 'dır tecellî yâ Resûla'llâh

Bu ilhâm aslı Mûsâ'dır tesellî yâ Resûla'llâh (231/1)

2.2. Tamlama Yoluyla Yapılan Benzetmeler

2.2.1. Âteş

Tasavvufta âteş, aşk, sevgi harareti, muhabbet alevi, aşk âteşi gibi anlamlara gelmektedir (Uludağ, 2005:20). Tasavvufî anlayışta nefsin kötülüklerden kurtulması sadece gönülde muhabbet âteşinin varlığıyla mümkündür.

Muhabbet âteşi kudret yakar nefsi helâk eyler

Görür âşıkların her gün gönülde yâ Resûla'llâh (205/2)

2.2.2. Bahçe/Bahçıvan

Tasavvufta bağ, bahçe neşeli ruhanî âlem anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2014: 63). Muhabbet bağının merkezi gönüldür. İlahî güzellikleri görmek ve oradan rızıklanmak isteyenler, muhabbet bahçesine girmelidir. Muhabbet bahçesinin ruhani âlemine giren âşıkların duaları, istekleri Hakk tarafından kabul görür. Muhabbet bahçesinin vasıtalarından biri olan nikâh ise duaların kabul olmasına vesiledir. Şair, “Kişi evlendiği zaman dininin yarısını korumuş olur. Geriye kalan yarısı için de Allah’a karşı gelmekten sakınsın.” (Keşfu’l-hafâ, 2/239) hadîsine göndermede bulunmaktadır.

Muhabbet bâğı feth olsun mübârek eyle yâ Rabbi

Du’âlar müstecâb eyler nikâhdır yâ Resûla’llâh (120/6)

Tasavvufta bahçıvan, mürşid-i kâmilî simgeler (Cebecioğlu, 2014: 64). Muhabbet ehli sâlikler mürşid-i kâmilin terbiyesinde belirli merhalelerden geçtikten sonra duaların kabul edildiği seher vaktinde Hz. Muhammed’den şefaât umarlar.

Hasan Hilmî haber bekler **muhabbet bâğbânından**

Seher vakti haber gönder şefâ’at yâ Resûla’llâh (237/3)

2.2.3. Bülbül/Kuş

Tasavvufta bülbül, ilahî aşk yolunun yolcusunu simgeler. Muhabbet ehli âşıklar, daha önce içinde buldukları mâ-sivâ ortamından dolayı nedâmet duyarlar. Muhabbet duyulacak yegâne varlığın Allah olduğunu anlamışlardır.

Ferâğat eylerim bâğ-ı sivâdan yâ Resûla’llâh

Hayâ itdim **muhabbet bülbülünden** yâ Resûla’llâh (259/1)

Sûfiler, bedeni kafese, ruhu ise kuşa benzetir. Kuşun beden kafesinden kurtulması için maddî âlemden kurtulması gerekir. Beden kafesinden kurtulan ruh, kutsîler âlemine doğru kanat açar (Uludağ, 2005:262). Âşıklar için ilahî hakikat yolunda esas gıda muhabbettir. Hz. Muhammed’in hayali ise onlara yoldaştır.

Muhabbet mürğ-ı maksûdum gıdâda yâ Resûla’llâh

Hayâlin hâlîme yoldaş du’âda yâ Resûla’llâh (275/1)

2.2.4. Dağ

Muhabbet ehli olanlar için karanlıkları aydınlatan yegâne ışık Hz. Muhammed’dir. Muhabbet dağında en güzel söz, Hz. Muhammed’in sözüdür. Beyitte Hz. Muhammed’in Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer ve Hz. Osmân’la Uhud dağına çıkışı ve bu esnada dağın sarsılması hâdisesine telmîh vardır. Dağın sarsılması, Hz.

Muhammed'e olan muhabbetinin ve şevkinin göstergesidir (Topbaş, 2015: e-kitap).

Muhabbet tağının bâğ-ı belâğî yâ Resûla'llâh

Karanlık giceler rûşen çerâğî yâ Resûla'llâh (325/1)

2.2.5. Ders/Mushaf/Defter

Muhabbet ile ilgili tasavvurlardan biri de muhabbetin ders olarak telakkî edilmesidir. Nakşibendî tarikatına mensup Hasan Hilmî, tasavvuf eğitimi sırasında muhabbet dersi vasıtasıyla nefsini helâk ettiğini ifâde etmektedir

Muhabbet dersini ta'lîm iderken nakşibendîden

Gıdâsın kesdiğim hâlde helâkdır yâ Resûla'llâh (242/2)

Hz. Muhammed'in zâtî muhabbet kitabıdır. Peygamber sevgisini içinde taşıyan şair, şiirlerinde Kur'an'ı şerh eder gibi muhabbetle Hz. Muhammed'i yazar.

Muhabbet mushaf-ı Kur'an kasîden anı şerh eyler

Müfessirdir Hasan Hilmî makûlın yâ Resûla'llâh (260/3)

Muhabbet sıradan kişilerin gönlünde yer almayan manevî manalar ihtivâ eden bir hâldir. Ledünnî sırlar barındıran muhabbet, ancak ehli olanlar tarafından dile getirilir.

Muhabbet defteri dilde okunmaz ma'nevî ma'nâ

Ledünnî defteri ra'nâ okundum yâ Resûla'llâh (11/3)

2.2.6. Devlet

Muhabbet, bir hükümet yönetiminde teşkilatlandırılmış olan siyasî bir topluluk olarak tasavvur edilmiştir. Devletin bir de talih, ululuk ve baht gibi anlamları vardır. Şair, her iki anlama gelebilecek şekilde muhabbet ve devlet arasında anlam ilişkisi kurmuştur. Muhabbet devleti, gönül ummânında âşıklar için bir gemidir, gizli sırlar barındıran bir hazinedir.

Muhabbet devleti aslı defîne yâ Resûla'llâh

Gönül bahrinde 'uşşâka sefine yâ Resûla'llâh (279/1)

2.2.7. Gökyüzü/Şimşek

Muhabbet, üzerinde güneş, ay, gezegen ve yıldızlar olan gökyüzüne benzetilmiştir. Muhabbet göğünden gönül ehli olanlar için daima rahmet deryası akar.

Gelür deryâ-yı rahmet ol **muhabbet âsumânından**

'Adın bahrında dil ehli zemindir yâ Resûla'llâh (104/2)

Muhabbet, gökyüzünde görülen ve çok ani gelip geçen parıltıya benzetilmiştir. Nasıl ki Hz. Muhammed Hira mağarasında vahiy ile nurlandıysa aşk ehli olanlar da hakikati muhabbet şimşeginin aydınlığıyla görürler. Çok ani gelen ilahî tecellilere nâil olan sâlikler, gönüllerinde aşk yellerinin esmesinden mutlu olurlar.

Muhabbet şimşegi çakdı Zî-selem'den yâ Resûla'llâh

Bu 'aşk yelleri esdi Cebel-i Nûr'dan yâ Resûla'llâh (192/1)

2.2.8. Güneş

Tasavvufta güneş, Ulûhiyetin ortaya çıkış yeri, sırların noktası ve nurların dairesi anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2014: 459). Sıradan kişilerin gönlünde muhabbet güneşi peydâ olunca o ışıklar sayesinde hakikat yolunun vezirleri olurlar.

Hasan Hilmî kulun kemter **muhabbet şemsini** göster

Ziyâsı kalbe düşdükçe vezirdir yâ Resûla'llâh (149/6)

2.2.9. Güzel Koku/Gül

Büy (koku), tasavvufta kalbin manevî ilgi ve bağlantılardan haberdar olması anlamına gelmektedir (Cebecioğlu, 2014: 88). Manevî esintilerin olduğu seher vaktinde sâlikler, hedefledikleri muhabbet hâlini ruhlarında hissetmek isterler.

Muhabbet bûy-ı maksûdı mu'attar yâ Resûla'llâh

Anın miski seherlerde mukadder yâ Resûla'llâh (281/1)

Gül, tasavvufta bilginin gönülde meydana gelen meyvesi olarak telakkî edilir (Cebecioğlu, 2014: 181). Muhabbet ehli olanlar daima Hz. Muhammed'in medfûn olduğu kabrine yüz sürmek ve orada bulunmak arzusunda olurlar. Bu şekilde gül olarak tasavvur edilen muhabbeti gönül dünyalarında hissetmek isterler.

Sirâc-ı ravza-i Rıdvânı görsem yâ Resûla'llâh

Yüzüm sürsem **muhabbet güllerin** koksam yâ Resûla'llâh (295/1)

Muhabbetin güzel kokusu dünyanın her yanına yayılır. Bu muhabbet kokusunun yanında dünyevî kokuyu temsil eden ve Çin'in güneyinde bulunan Maçin'de çıkan misk kokularının sözü dahi edilmez.

Muhabbet miski neşr oldı tuyuldu yâ Resûla'llâh

Ne hâcet misk-i Mâçin saçıldı yâ Resûla'llâh (81/1)

2.2.10. Hâfız

Muhabbet, Kur'ân-ı Kerim'i tümüyle ezberleyen hâfız olarak tasavvur edilmiştir. Hâfızlık dinde şerefli ve faziletli bir ibadet kabul edilir. Hâfızlar, Kur'ân vasıtasıyla Allah'a dost olurlar. Bu dostluk kişiyi muhabbet ehli eder. Muhabbet ehli olanlar şerî'at kaynakları yanında zâhitlerin bilemeyeceği ilm-i ledünnî (Allah tarafından verilen özel bilgi)'den istifâde ederler.

Muhabbet hâfızı âşık okur 'ilm-i ledünnîden

Muhabbet mushaf-ı zâtın okursam yâ Resûla'llâh (254/2)

2.2.11. Haşhaş

Hasan Hilmî, tasavvufî aşkı (muhabbet) ve bu aşkla ilgili değişik durumları, mecâz ve sembollerle işleyerek somutlaştırmıştır. Bu sembollerden biri de muhabbet ile haşhaş arasında anlam ilişkisi kurulmasıdır. Sarhoşluk veren maddeler dinen yasak olmasına rağmen âşıkları kendinden geçiren dertlerine devâ olan muhabbet haşhaş övülmektedir.

Harâm haşhaş yemez âşık **muhabbet haşhaşın** yutmuş

Devâ bulmuş devâmında kerâmet yâ Resûla'llâh (47/2)

2.2.12. Hazine

Tasavvufta ruhu temsil eden bülbül, ilahî aşk şarabını içince kâkülü (saç) sembolize eden kesretten vahdete ulaşır. Bu merhaleye gelen sâlikler, gizli hazinelere ulaşır.

Şarâb-ı âb-ı la'lin nûş idince bülbül-i rûhum

Muhabbet haznesin buldum kâkülünden yâ Resûla'llâh (259/2)

Âşıklar maddî servetler için kederlenip sıkıntıya düşmezler. Onlar muhabbet hazinesine talip olanlardır.

Gam-ı dînâra gam çekmem kalender âşıkım ammâ

Muhabbet kenzine mâlik mesned-perestim yâ Resûla'llâh⁷ (340/2)

2.2.13. Kâbe/Mescit/Minber

Kâbe, vuslat makamıdır. Gönlün Allah'a, kalbin sevgiliye yönelmesi bu makamda gerçekleşir (Uludağ, 2005: 200). İnananların nazarında en ulu isim Hz. Muhammed'in ismidir. Muhabbet ise vuslat makamı olan Kâbe'dir. Muhabbet, âşıklar için sığınılacak yüce makamdır.

7 Bu mısra vezin yönünden bozuktur.

Muhammed ism-i a'zamdır **muhabbet Ka'be-i maksûd**

Harîmi sırr-ı Aksâ-yı sübüldür yâ Resûla'llâh (149/3)

Âşıklar için yalvarılacak kapı muhabbet mescididir. Âşık buradaki niyâzı ile Hakk'a ulaşmaya çalışır.

Muhabbet mescidi bâb-ı niyâzdır yâ Resûla'llâh

Gice gündüz kılar âşık namâzdır yâ Resûla'llâh (216/1)

Âşıkların gönlündeki muhabbet onları Mekke ve Medîne'ye yani Hz. Muhammed'in yaşadığı ve nâil olduğu makamlara erişmesine sebep olur.

Muhabbet minber-i vuslat delâ'il yâ Resûla'llâh

Medîne Mekke fi'l-vâki' vesâ'il yâ Resûla'llâh (218/1)

2.2.14. Kaftan

Kaftan, tasavvufta ilahî lütuflar, Hakk'ın sâlike olan ihsanı anlamında kullanılmaktadır (Uludağ, 2005: 170). Âşıklar nazarında muhabbet ehli olmaları dışında övünecek bir şeyleri yoktur. Onlar ezelden beri muhabbet ile övünürler.

Ne hâcet câme-i fâhir **muhabbet ma'nevî kaftân**

Tefahhur eyledim aşkı ezelde yâ Resûla'llâh (271/2)

2.2.15. Kapı

Muhabbet, kesretten vahdete geçmeyi temsil eden bir kapı olarak tasavvur edilmektedir. Muhabbet kapısı açılınca mürşid-i kâmile dostluk başlar. Mürşid-i kâmil, sâliki Allah'ın ve Hz. Muhammed'in emirlerine davet eder. Muhabbet kapısından girenler, aşk kitabına tâbi olanlar kusurlarını dile getirmekten çekinmezler.

Muhabbet bâbını feth it kitâb-ı aşkı i'tâ kıl

İcâzet vir idem takrîr mukırrım yâ Resûla'llâh (93/5)

2.2.16. Kâse/Şarap/Meyhane

Tasavvufta kâse, sülûk hâlindeki sâliki mest eden vahdet şarabının kadehini temsil etmektedir (Uludağ, 2005:20). Muhabbet yolunun yolcuları vakıf oldukları ledünnî ilim sayesinde dünyevî sıkıntılardan kendilerini kurtarırlar. Muhabbet kâsesinden içen sâlikler, gerçek mutluluğa erişirler.

Muhabbet kâsesi sülle tolarsa yâ Resûla'llâh

Şifâdır dürlü emrâza içersem yâ Resûla'llâh (29/1)

Dünyevî bir şarabı ve beşerî bir aşkı terennüm eden kavramlar, tasavvufta manevî havaya bürünür. Buradaki şarap bir mecâz, bir sembol ve hatta denilebilir ki bütün âleme yayılmış olan ilahî aşkın dünyevî bir işareti niteliğindedir (el-Kayserî, 2011: 7). Mutasavvıflar, şiiirlerinde aşk/sevgi ve şarap arasında anlamsal bağlantılar kurmuşlardır. Muhabbet şarabını bütün varlığa yayılmış ilahî bir aşk olarak tasavvur eden sâliklere göre bu şaraptan içmeyen gönüller, gerçekte manevî âlemde susuzdur. Muhabbet şarabını içen gönüller, ebedî mutluluğu elde ederler.

Ciger bişdi harâretten kebâbdır yâ Resûla'llâh

Muhabbet hamrını mahfî yetiştir yâ Resûla'llâh (224/1)

Meyhane, Allah aşkıyla dolu bir gönlün huzur bulduğu bir mekândır. Muhabbet meyhanesinde aşk şarabını içen sâlik Kur'ân sevdâsiyle kendisinden geçer.

Muhabbet mey-hânesinde bâde-nûşum yâ Resûla'llâh

Şarâb-ı aşk-ı Kur'ân'la bî-hûşum yâ Resûla'llâh (285/1)

2.2.17. Kılıç/Hançer

İnsan-ı kâmil olma yolunda ilerleyen sâlikin önüne çıkan ilk engel nefis-i em-mâredir. Bundan kurtulmak için sadece muhabbet kılıcı işe yarar. Şair, şeytana ve nefisine karşı muhabbet kılıcını çektiğini ifâde etmektedir.

Muhabbet seyfidir kudret kesersem nefis-i emmârem

Hasan Hilmî 'adil olsa vezîrim yâ Resûla'llâh (200/3)

Muhabbet yoluna giren sâlik, gönlündeki kötülüğü emreden arzuları kestiğini bu aşk ile mâ-sivâ (Allah'ın dışındaki tüm sevgileri) adına ne varsa yok ettiğini ifâde etmektedir.

Muhabbet hançeri kesdi hevâ-yı nefis-i emmârem

Tutuşdı mâ-sivâ yandı bilinsün yâ Resûla'llâh (204/2)

2.2.18. Kudret

Muhabbet, duru, akıcı ve parlak bir camın kudreti olarak tasavvur edilmektedir. Kandiller içerisindeki unsurlar ile parlayıp etrafı aydınlatırsa muhabbet bulunan gönül de nuranî şekilde fark edilir.

Muhabbet kudret-i billûr zücâce yâ Resûla'llâh

Yanar par par kanâdilde serâce yâ Resûla'llâh (230/1)

2.2.19. Külhan (Ocak)

Külhan, han ve hamamlarda suyu ısıtmak için âteş yakılan yer, hamam ocağı anlamına gelmektedir (Devellioğlu, 1997: 534). Hasan Hilmî, muhabbet kavramını kor hâlinde yanan âteş olarak tasavvur etmektedir. Hz. Muhammed'i öven şiirler yazan şair, ilhamını içindeki muhabbet âteşinden aldığını ifâde etmektedir. Şair, külhan, gülşen ve âteş kelimeleri arasında tenâsüp ilgisi kurarak Hz. Muhammed'e olan muhabbetini dile getirmektedir.

Hasan Hilmî yazar na'ın **muhabbet külhanı**ndandır
Döşerse gülşen-i zâtî'l-vakûde yâ Resûla'llâh (267/3)

2.2.20. Macûn

Macun olarak tasavvur edilen muhabbet, mürşid-i kâmillerin gönüllerinde kıvama getirilmiş bir ilaç gibidir. Mürşid-i kâmillerden feyz alan sâlikler, muhabbetin vermiş olduğu huzuru ve manevî neşeyi hiçbir devâda bulamazlar.

Muhabbet ma'cûnı hâli derûnı evliyâ'llâh
Bulunmaz neş'esi her bir devâda yâ Resûla'llâh (248/1)

2.2.21. Maden

Muhabbet yolunun yolcusu olmak meşakkatler taşımaktadır. Bu yolda yürüyen âşıklar, aynı potada eriyen ve bütünleşen bir maden gibidir. Âşıklar bu muhabbet madenine ulaşmak için hakîkati araştırıp bulmaya çalışırlar. Hak yolunda inat edenler ise ona asla ulaşamazlar.

Muhabbet ma'deni mahfî mu'annidler arar bulmaz
Ana mâlik muhakkikler münâbir yâ Resûla'llâh (209/2)

2.2.22. Mum

Mum, tasavvufta sâlikin kalbini yakan ilahî nurun parıltısı, müşâhede ehlinin kalbinde parlayan irfân nuru anlamına gelmektedir (Uludağ, 2005: 331). Cehlin karanlığından hakîkatin aydınlığına ancak gönlünde peygamber sevgisini taşıyanlar ulaşabilir. Onun muhabbetinin ışığıyla Hakk yolunda ilerler.

Muhabbet mumı kalbimde yanar 'aşkından ey Ahmed
Muhammed Mustafâ sensin hakîkat yâ Resûla'llâh (36/3)

2.2.23. Mülk

Tasavvufta mülk, şehâdet âlemini temsil eder. Arş, kürsü, maddî ve manevî hararet, bürûdet, rutûbet, yubûset gibi anâsırdan mürekkep cisimler mülke ait

unsurlardır (Baltacı, 2011: 112). Âşıklar için sevgi bağının, muhabbet mülkünün şâhı şüphesiz Hz. Muhammed'dir.

Muhabbet mülkünün şâh-ı cemâli yâ Resûla'llâh

Sana mahsûs durur 'âlî kemâli yâ Resûla'llâh (258/1)

2.2.24. Mürşit/Şeyhülislâm

Hakk'a giden yolda bir can düzeyine ulaştırmada vasıta olan mürşitle sâlik arasında tıpkı anneyle çocuk arasında oluşan bir bağıllık gibi muhabbet oluşur (Arslan, 2015: 60). Hakk yolunun mürşitleri sâlikleri muhabbetle fenâfillaha erİştirirler. Aynı zamanda bu yolda gönülleri nurlandıran Hz. Muhammed'dir.

Muhabbet mürşid-i Mevlâ mürîdi müntehî eyler

Mücellâ bâreke'llâh musavver yâ Resûla'llâh (220/2)

Aşkın olmadığı beden bir kuru kalıptan ibarettir. Sâliki ulvî makamlara erİştiren ona iyilikte bulunarak yücelten ve onun kalbinde hâkim olan muhabbettir.

İ'âne eylese lâyık **muhabbet şeyhu'l-İslâmı**

Oturmuş aşk hâkimi cândan cesedde yâ Resûla'llâh (269/2)

2.2.25. Padişah

Muhabbetin padişah olarak tasavvur edildiği şiirlerde sevilen unsur, bağlamına göre Allah, Hz. Muhabbet veya mürşid-i kâmil olabilir. Muhabbetin hâkim olmadığı gönül âşıklar için bir anlam ifâde etmez. Muhabbet ehli sâlikler, bütün tercihlerini sevgili merkezli yapmalıdır. Böyle yapılmadan, muhabbet padişahına boyun eğilmeden vezir dahi olursa mutlu olunamaz.

Safâ bâdı safâ eyler **muhabbet pâdişâhımdır**

Gönül mansıb vezir olsa güler mi yâ Resûla'llâh (96/2)

Aşk yolunun yolcusu, nefsinin helâk etmek istiyorsa bu yolda başarılı olmak için gönül tahtına padişah olarak muhabbeti oturtmalıdır.

Kırar nefsi helâk eyler Hasan Hilmî mücâhiddir

Muhabbet şâh-ı kalb içre celîsdir yâ Resûla'llâh (226/3)

2.2.26. Resm-i Osmânî

Resm-i Osmânî, Hz. Osmân'ın derlediği mushafların onun tarafından tasvip edilmiş imlâsına verilen addır. Bu mushafa mersûmu'l-hatt, hattü'l-mushaf, hicâu'l-

mushaf, resm-i ıstılâhî gibi isimlerin yanı sıra resm-i Osmânî, resm, hatt-ı Mushaf-ı Osmân gibi isimler de verilir (Öğmüş, 2015: 10). Âşıkların sır âleminde muhabbet yazılmıştır. Muhabbet, Hz. Osmân zamanında çoğaltılan Kur'ân-ı Kerim gibi tasvir edilmektedir.

Muhabbet resm-i 'Osmânî musavver yâ Resûla'llâh

Yazılmış sırr-ı 'uşşâkda muharrer yâ Resûla'llâh (264/1)

2.2.27. Rüzgâr/Yağmur

Rüzgâr, hava anlamına gelen bâd, tasavvufta ilahî inayetleri temsil etmektedir (Uludağ, 2005: 63). Gönünde muhabbet olan sâlikler, ilahî esintilere nâil olmak isterler. İçinde muhabbet olmayan gönül, kesret âleminin verdiği gamlardan acı çeker.

Helâk eyler anı âşık **muhabbet bâdı** esdikçe

Yanar gönlüm muhabbetden bir işdir yâ Resûla'llâh (208/2)

Muhabbet, Allah'ın rahmetini simgeleyen yağmur olarak tasavvur edilir. Sâlikler, gönüllerindeki gamlardan sonra muhabbet yağmurunun rahmetiyle rahatlamak, mutluluğa kavuşmak isterler.

Yağar gam rahmeti her gün amân virmez bir âfâtdır

Muhabbet yağmuru yağsa sürûra yâ Resûla'llâh (221/2)

2.2.28. Şeker

Şekere benzetilen muhabbetin tadı dünyevî tatlardan farklıdır. Hz. Muhammed'in nurlu yüzü gonca güllerle kıyaslanamayacak kadar güzeldir. İlahî sırlara ve anlamlara vakıf olan sâlikler için muhabbet hâli, hiçbir mutluluk ve güzellikle kıyaslanamaz.

Muhabbet şekkeri südden elezdir yâ Resûla'llâh

Cemâlin gonca güllerden 'azîzdir yâ Resûla'llâh (334/1)

2.2.29. Şehir

Aşk yolunun yolcuları muhabbet şehrine ulaşmak isterler. Muhabbet şehri, ma'rifet ve ilhamın mekânıdır. Muhabbetsiz hakîkate ulaşılmaz.

Gönül 'aşka süvâr oldu **muhabbet şehridir** kasdı

Muhabbet bilmeyen ümmet sâbıkdır yâ Resûla'llâh (70/4)

2.2.30. Taç

Taç, tarikat şeyhlerinin ruhanî saltanat ve manevî devlet simgesi olarak giydikleri külah anlamında kullanılmaktadır (Uludağ, 2005: 340). Muhabbet tacını giyen sâlikler, şüphesiz ilahî hakîkatlere nâil olan kişilerdir.

Hasan Hilmî bi-hamdi'llâh **muhabbet tâcını** geymiş
Senin sâyendedir bî-şekk hakîkatdır yâ Resûla'llâh (8/4)

2.2.31. Tılsım

Tılsım, esrarlı bir kuvvet taşıdığına inanılan şey, sihir, büyü anlamındadır (Devellioğlu, 1997: 1108). Allah'ın zâtıyla ilgili hakîkatlere, sırlara vakıf olan aşk yolunun yolcuları, manevî güçlere nâil olurlar. Beyitte Hz. İsmâ'nın ölüleri diriltme olayına telmîh vardır.

Hasan Hilmî takınmışdır **muhabbet tılsımı** aşkın
Dirildir cümle mevtâyı okursa yâ Resûla'llâh (196/3)

2.2.32. Tohum

Tohum, önce toprağa atılır ve filizlenip meyve vermesi beklenir. Bu işlem için zamana ihtiyaç vardır. Gönülde ekilen muhabbet tohumundan manevî meyveler bitmesi için de belli bir zaman geçmesi gerekmektedir. Gönülde muhabbet tohumu biten sâlikler, ma'nen yükselişe geçerek ilahî ilhamlara ve ihsanlara nâil olur.

Muhabbet tohumu kalbimde biterse yâ Resûla'llâh
Bu 'aşkım ber-güzâr olsun yolunda yâ Resûla'llâh (68/1)

2.2.33. Tüccâr

Manevî yolun yolcuları olan sâlikler, dünyaya ait gelip geçici kazançlara önem vermezler. Onlar ihsanı bol olan Allah'ın hazinesinden kazanç elde etmek isterler. Muhabbet tüccârı olan sâlikler, bu yolun sonunda rahmanî kazançlar elde ederler.

Muhabbet tüccârıyız ammâ nakd-i ser-mâyemiz yokdur
Senin haznende pek çokdur yetişdir yâ Resûla'llâh (44/3)

2.2.34. Vâiz

Muhabbetin kaynağı Allah'a duyulan sevgidir. Bu nedenle sâlikler Allah'ın belirlediği sınırlara uyararak muhabbet konusundaki samimiyetlerini göstermelidir. Vâiz olarak tasavvur edilen muhabbetin esası şer'îdir. Muhabbet vâizinin söyledikleri nasihat ehli için rahmet vesilesidir.

Muhabbet vâ'izi Hakk'dan şerî'at yâ Resûla'llâh
Nasihat ehline rahmet şerî'at yâ Resûla'llâh (235/1)

2.2.35. Yaratılışın Esası

Sâliklere göre yaratılışın esası/toprağı muhabbettir. Muhabbet mayasını Allah'tan alan sâlikler, elest meclisinde verdikleri söze sadık kalarak şekillenirler, bir kalıba girerler. Kalplerini ilahî aşkla temiz tutmaya çalışırlar.

Muhabbet hâk-i mâyemdir beden andan terekkübdür
Muhabbet tâhiri kalb-i kadîmim yâ Resûla'llâh (338/2)

2.2.36. Yüce Makam

Yüce bir makam olarak telakkî edilen muhabbetin esası, Allah'ın Hz. Muhammed vasıtasıyla tüm insanlığa gönderdiği ve yapılmasını emrettiği hükümlerdir. Muhabbet ehli olanlar için en yüce makam budur.

Muhabbet mansıb-ı a'lâ Hasan Hilmî şerî'atdır
Yedi iklîme nâzırdır celâlin yâ Resûla'llâh (339/3)

Sonuç

Hasan Hilmî, XIX. yüzyıl dinî-tasavvufî Türk edebiyatının temsilcilerindendir. Hasan Hilmî *Divanı*'nda işlenen başlıca konular; ilahî aşk, Hz. Muhammed sevgisi ve dinî konulardır. Eser, dil bakımından oldukça sade ve anlaşılırdır. Eserde tasavvufî kelime ve terimlere, tasavvufa ait mecâzlara çokça yer verilmiştir. Şairin divanında şerî'at, tarîkat, hakîkat, ma'rifet ve özellikle muhabbet kelimelerini çok kullanması eserinin tasavvufî yönünü göstermektedir. Hasan Hilmî *Divan*'ı incelendiğinde eserin edebî yönünden ziyade, tasavvuf yönünden daha başarılı olduğu görülmektedir.

Hasan Hilmî, muhabbet kavramıyla ilahî aşkı ve Hz. Muhammed sevgisini dile getirmeye çalışmıştır. Hasan Hilmî, muhabbet kavramını bulunduğu hâlet-i rûhiyesine göre anlamlandırmaya çalışarak soyut bir kavram olan muhabbeti genellikle somut varlıklara benzetmiştir. Hasan Hilmî, *Divanı*'nda muhabbet kavramını, "kadeh, güneş, melek, âteş, hazine, padişah, tohum, Kâbe..." gibi değişik tasavvurlarla ilişkilendirmiş ve zengin bir çağrışım oluşturmuştur. Şair, muhabbet kavramının tezahürleri neticesinde anlaşılabilirliğini gerek tanımlamalarla gerekse tamlama şeklindeki benzetmelerle ifâde etmiştir.

Klasik Türk şiirinde tasavvuf düşünce sisteminde sıkça geçen muhabbet kavramı ile ilgili çalışmalar yapıldıkça daha zengin çağrışımların, tasvirlerin ve mecâzların ortaya çıkacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

- ACLUN, İsmail b. Muhammed (1985), *Keşfu'l-hafâ ve muzilu'l-elbâs, Müessesetu'r-risâle*, Beyrut.
- ARSLAN, Sevim (2015), Muhabbet Râbitası. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, 49-70.
- BALTACI, Cahid (2011), *Tasavvuf Lügati*, İstanbul, Gelenek Yayıncılık.
- BİRGÜL, Mehmet Fatih (2000), *Aşkın Hâlleri*, İstanbul, Sûfi Kitap.
- CEBECİOĞLU Ethem (2014), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara, Otto Yayınları.
- CEYLAN, Ömür (2015), *Böyle Buyurdu Süfi Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı Araştırmaları* 3. Baskı, İstanbul, Kapı Yayınları.
- CHITTICK, William (2011), *Tasavvuf, Kısa Bir Giriş*, İstanbul, İz Yayıncılık.
- CÜRCANI, Seyyid Şerif (1997), *Tarîfât*, Çev. Arif Erkan, İstanbul, Bahar Yayınları.
- ÇUBUKCU, Hatice (2011), *Süfîlerde Muhabbet Yolu, Ebû Tâlib el-Mekkî ve Gazzâlîde Muhabbet Anlayışı*. İstanbul, İnsan Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1997), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara, Aydın Kitabevi.
- EKİCİ, Hasan (2010), *Hasan Hilmî Edirnevî Divanı (İnceleme-Metin)*. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya.
- EKİCİ, Hasan (2018), Hasan Hilmî Edirnevî Divanı ve Divanı'nda Ayet İktibasları, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (35), ss. 621-644.
- el-KAYSERİ, Davud (2011), *Aşk Şarabı ve Hayat Kasîde-i Hamriyye Şerhi*, Çev. Turan Koç, Mehmet Çetinkaya, İstanbul, İnsan Yayınları.
- GAZALİ (2017), *Muhabbet Kitabı*, Çev. Mehmet Çetin, İstanbul, İlke Yayıncılık.
- IŞIK, Caner (2011), Alevî-Bektaşî Geleneğinde Muhabbet: Ruhsal Bir Bilgi Ortamı, *Millî Folklor*, (89), ss.147-158.
- İBN Acibe (2015), *Süfîlerin El Kitabı Tasavvufta Yol Nedir, Yolcu Kimdir?* trc. Ahmet Murat Özel, İstanbul, Hayyikitap.
- İBN Arabî (1998), *İlahî Aşk*, Çev. Mahmut Kanık, 13. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları.
- KAPLAN, Mahmut (2016), *Divan Şiirinde Aşk, Şairin Gönül Miracı Adı Aşk*, Ankara, Gece Kitaplığı Yayınları.
- KÂŞÂNÎ, Abdürrezzak (2015), *Tasavvuf Sözlüğü*. Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yayıncılık.
- KILIÇ, Mahmut Erol (2011), *Süfi ve Şiir Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, 9. Baskı, İstanbul, İnsan Yayınları.
- KÜÇÜK, Osman Nuri (2015), Davud El-Kayserî'ye Göre Gerçek Sevgi, HYPERLINK “<http://dergipark.gov.tr/temasa>” *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, (3), ss. 61-77.
- ÖĞMÜŞ, Harun (2015), Resm-i Mushaf Bağlamında Kur'an ve Kıraat Ayrımı (Harekenin Tekâmülüne Kadarki Süreç Çerçevesinde Bir Değerlendirme), *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, ss. 9-28.

- PALA, İskender (1989), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- PÜRCEVADİ, Nasrullah (1998), *Can Esintisi*, Çev. Hicabi Kırlangıç, İstanbul, İnsan Yayınları.
- SAZLIK, Fatma (2010), *Hasan Hilmi Hayatı, Edebî Kişiliği Divânı ve Divânı'nın İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- TOPBAŞ, Osman Nuri (2015), *Gönüller Sultanı Efendimiz'e Muhabbet*, İstanbul, Erkam Yayınları. [e-kitap]
- TOSUN, Necdet (2004), Tasavvuf Kültüründe Meyve, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*. (5), S. 13, ss. 289-300.
- ULUDAĞ, Süleyman (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
- ULUDAĞ, Süleyman (2010), “Şürb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)* (Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, C. (39), 269.
- YILMAZ, Hasan Kâmil (2015), *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 19. Baskı, İstanbul, Ensar Neşriyat.